

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

uz podršku

Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije
Opštine Veliko Gradište

organizuju
deveti naučno-stručni skup
sa međunarodnim učešćem

**LOKALNA SAMOUPRAVA U
PLANIRANJU I UREĐENJU
PROSTORA I NASELJA**

Urednici:
Dr Velimir Šećerov
Dr Dejan S. Đorđević
Dr Zoran Radosavljević
Dr Marija R. Jeftić

Beograd, jun 2022.

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

Izdavači:

Asocijacija prostornih planera Srbije
Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

Za izdavače:

Dr Dejan S. Đorđević
Dr Velimir Šećerov

Urednici:

Dr Velimir Šećerov
Dr Dejan S. Đorđević
Dr Zoran Radosavljević
Dr Marija R. Jeftić

Tehnička priprema i dizajn korica:

Branko Protić

Grafička priprema i štampa:

Planeta Print DOO, Beograd

Tiraž:

200 primeraka

ISBN 978-86-6283-125-5

Beograd, jun 2022.

Štampu zbornika radova finansijski pomoglo:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Napomena: Referati su štampani u obliku autorskih originala. Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove urednika Zbornika i Organizatora skupa. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

PROGRAMSKI ODBORI SKUPA

KOORDINACIJA SKUPA:

Prof. dr Velimir Šećerov, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Dr Dejan S. Đorđević, predsednik Asocijacije prostornih planera Srbije
Dr Zoran Radosavljević, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

NAUČNI ODBOR:

Prof. dr Marija R. Jeftić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, predsednik
Prof. dr Dejan Filipović, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Uroš Rađosavljević, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet
Prof. dr Danica Šantić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. Dr. Jerry Anthony, University of Iowa, School of Planning and Public Affairs, SAD
Dr Dejan S. Đorđević, naučni saradnik, Ministarstvo građ., saobraćaja i infrastrukture
Prof. dr Bogdan Lukić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Zora Živanović, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. Dr. Thomas Dillinger, Tehnički univerzitet u Beču, Austrija
Prof. dr Gordana Vojković, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Dragica Gatarić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Mira Mandić, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Banjoj Luci
Prof. dr Danijela Vukoičić, Univerzitet u Prištini, Prirodno-matematički fakultet Kos. Mitrovica
Doc. dr Aleksandar Jeftić, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka
Doc. dr Alma Zavodnik Lamovšek, Univerzitet u Ljubljani, Fakultet za građevinu i geodeziju
Dr Milan Husar, Slovački tehnički univerzitet u Bratislavi, Slovačka
Mr Mirosljub Stanković, Gradska uprava Grada Niša
Dr Milica Dobričić, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

ORGANIZACIONI ODBOR:

Miroslav Marić, Institut za puteve, Beograd - predsednik
Branko Protić, Univerzitet Beogradu - Geografski fakultet
Dušan Ristić, Univerzitet u Prištini, Prirodno-matematički fakultet Kosovska Mitrovica
Vladimir Popović, Geografski institut "Jovan Cvijić" SANU
Aleksandar Radulović, Univerzitet Beogradu - Geografski fakultet
Marina Stanić, Zavod za zaštitu prirode Srbije
Jelena Tolić, Zavod za zaštitu prirode Srbije
Milica Ristović, Studio Teserakt, Loznica
Marko Milosavljević, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

PLENUM

TEORIJSKA ISHODIŠTA ZA INTEGRISANO PLANIRANJE ODRŽIVOG RURALNOG RAZVOJA	15
Dr Mirko Grčić	
SEOSKA NASELJA U SRBIJI – STANJE I PERSPEKTIVA.....	25
Dragutin Tošić, Marija Drobnjaković	
LOKALNA SAMOUPRAVA I BANJE SRBIJE U PROŠLOSTI	35
Dr Stevan M. Stanković	
POSSIBILITIES OF INTEGRATING SPATIAL, DEVELOPMENT AND TRANSPORT PLANNING AT THE REGIONAL LEVEL IN SLOVENIA	47
Andrej Gulič	
U SUSRET NOVOM CIKLUSU PROSTORNOG PLANIRANJA U REPUBLICI SRBIJI NA LOKALNOM NIVOU – ISKUSTVA I PREPORUKE	55
Dušan Šljivančanin, Veljko Bojović	

PRAVNI, METODOLOŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I NASELJA

PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I NASELJA – OPŠTI PRISTUP	65
Marija Mihajlović, Ljiljana Stošić Mihajlović, Marko Mihajlović	
PREOBRAŽAJ MALIH GRADOVA U SRBIJI – OD URBANOG PROPADANJA DO NOVOG IDENTITETA	71
dr Omiljena Dželebdžić, dr Nataša Čolić, Katarina Majhenšek	
PROBLEMI I MOGUĆA RJEŠENJA PRI IZRADI PROSTORNIH PLANOVA JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE U REPUBLICI SRPSKOJ	81
Dragana Popović, Dragana Kuzmanović	
SPROVOĐENJE ZAKONSKE REGULATIVE NA PODRUČJU POSEBNE NAMENE NACIONALNOG PARKA TARE I PARKA PRIRODE ŠARGAN-MOKRA GORA	89
Marko Milosavljević, dr Uroš Radosavljević	
SUBJEKTI SISTEMA PROSTORNOG I URBANISTIČKOG PLANIRANJA U REPUBLICI SRPSKOJ	97
Neda Živak, Marko Ivanišević, Marko Knežević	
PERCEPCIJA POJMA PROSTORNOG PLANIRANJA IZ PERSPEKTIVE INTERNET KORISNIKA U SRBIJI	107
Petar Jeremić, Vladimir Maksimović	
PLANIRANJE GAZDOVANJA ŠUMAMA NA PRIMERU URBANIH PARKOVSKIH POVRŠINA NOVOG SADA I POŽAREVCA.....	115
Aleksandar Popović, Milan Medarević, Snežana Obradović, Jelena Belojica, Biljana Šljukić	
EKOLOŠKI INDEKS KAO INSTRUMENT ADAPTACIJE BEOGRADA NA KLIMATSKE PROMENE	123
Ana Mitić Radulović, Milica Lukić, Ana Simić	

JAVNI INTERES U PROSTORNOM I URBANISTIČKOM PLANIRANJU NA LOKALNOM NIVOU

JAVNI INTERES U NACIONALNOJ POLITICI URBANOG RAZVOJA..... 133
dr Siniša Trkulja

100 GODINA TRANSFORMACIJE KONCEPTA JAVNOG INTERESA U PROSTORNOM RAZVOJU SRBIJE: RAZUMEVANJE DRUŠTVENOG KONTEKSTA..... 137
dr Iva Čukić, dr Jasmina Đokić, Ana Graovac, dr Marija Maruna, dr Danijela Milovanović Rodić, dr Ana Perić, Ksenija Radovanović, dr Danijela Savkić, Ljubica Slavković, mr Anica Teofilović

ULOGA SCENARIJA U PLANIRANJU NA LOKALNOM NIVOU: RAZUMEVANJE SISTEMA I PREPOZNAVANJE JAVNOG INTERESA..... 151
Bojana Pjanović, Tijana Dabović, Dejan Đorđević, Bojana Ivanović

JAVNI INTERES I PLANIRANJE GRADOVA U SRBIJI - RAZVOJ BEOGRADA NA OBALAMA REKA – KRATAK PREGLED 157
Velimir Šećerov, Marija Jeftić, Branko Protić, Dejan S. Đorđević, Zoran Radosavljević

URBANISTIČKI PROJEKAT IZMEĐU JAVNOG I PRIVATNOG INTERESA..... 169
Uroš Radosavljević, Aleksandra Đorđević

UTVRĐIVANJE JAVNOG INTERESA ILI PODSTICANJE NESPORAZUMA: IZMENE I DOPUNE PLANA GENERALNE REGULACIJE BEOGRADA..... 179
dr Jasmina Đokić, Ana Graovac, Ksenija Radovanović, Ljubica Slavković

ASPEKTI URBANE TRANSFORMACIJE DELA GRADA NOVOG SADA – PRIMER KINESKE ČETVRTI – IZMEĐU LOKALNIH POTREBA I JAVNOG INTERESA 189
Srđan Zorić

DRUŠTVENO-EKONOMSKI UTICAJ OTKUPA ZEMLJIŠTA ZA POTREBE IZGRADNJE AUTOPUTA „POJATE-PRELJINA“ 197
Ana Pavlović, Nemanja Jevtić, Jovana Đurković

PLANIRANJE RAZVOJA SEOSKIH I TURISTIČKIH PODRUČJA

RURALNO PLANIRANJE NA LOKALNOM NIVOU U SAVREMENOM EVROPSKOM KONTEKSTU - DA LI JE KONCEPT „PAMETNA SELA“ REALNA MOGUĆNOST U SRBIJI? 207
Branka Tošić, Zora Živanović

REVITALIZACIJA NASELJA ZAŠTIĆENIH PLANINSKIH PROSTORA SRBIJE..... 217
Mirosljub Milinčić, Ljiljana Mihajlović, Dragan Petrović, Uroš Durlević, Uroš Milinčić

REZERVATI BIOSFERE – POTENCIJALI ILI OGRANIČENJA RAZVOJA RURALNIH PODRUČJA 225
Tijana Jakovljević, Snežana Đurđić

MORFOLOŠKA TIPOLOGIJA RURALNIH NASELJA NA TERITORIJI GRADA BANJALUKE	233
Dragica Gatarić, Marko Ivanišević, Luka Sabljčić	
NAPUŠTENA SELA SRBIJE: STUDIJA SLUČAJA SELA VUKOJEVAC (OPŠTINA KURŠUMLIJA)	241
Golić Rajko, Joksimović Marko	
INFRASTRUKTURNA OPRREMLJENOST SEOSKIH NASELJA KAO DETERMINANTA RURALNE OBNOVE SRBIJE.....	249
Dušan Ristić, dr Bogdan Lukić, Branko Protić ² , dr Dejan S. Đorđević, Dragoslav Pavlović	
RURALNA DEAGRARIZACIJA KAO FAKTOR PROMENE INTENZITETA EROZIJE ZEMLJIŠTA	263
Sanja Manojlović, Tanja Srejić, Mikica Sibinović, Ivana Carević, Natalija Batočanin	
UTICAJ PANDEMIJE COVID-19 NA STANJE I ODRŽIVOST RURALNOG TURIZMA NA TERITORIJI GRADA KRALJEVA: STUDIJA SLUČAJA SELA RUDNO I LOPATNICA.....	271
Ivana Penjišević, Bojana Jandžiković ¹	
KARTOGRAFSKA FORMA PREZENTACIJE POKAZATELJA POTENCIJALA RURALNIH PODRUČJA	279
Jasmina M. Jovanović, Ljiljana Živković, Marko Stojanović, Tanja M. Janković, Ivana Đorđević	
KONCEPT GIS-A U PLANIRANJU RURALNOG RAZVOJA.....	287
Aleksandar Valjarević, Milan Radojković	
GEOPROSTORNI POTENCIJALI I OGRANIČENJA ZA RURALNU OBNOVU OPŠTINE ČUPRIJA	291
Marija Antić, Dejan Filipović, Danica Šantić	
TURIZAM I UGOSTITELJSTVO KAO FAKTORI ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNIH PROSTORA SRBIJE.....	299
Marina Vesić, Nikola Todorović	
ODRŽIVI TURIZAM ZAŠTIĆENOG PODRUČJA AVALE – STANJE I PRESPEKTIVE –	307
Nevena Nekić, Miško Milanović	
UMETNIČKI I STARI ZANATI I DOMAĆA RADINOST U FUNKCIJI RAZVOJA TURIZMA I SEOSKIH PODRUČJA.....	315
Danijela Vukoičić, Dragan Petrović, Sanja Božović	
SEOSKI TURIZAM U FUNKCIJI NOVOG KONCEPTA KULTURNIH PROMENA RASELJENIH NASELJA NA STAROJ PLANINI NA PRIMERU STAROPLANINSKOG NASELJA REPUŠNICA	325
Dr Miodrag Velojić, Dr Olica Radovanović, Maja Simonović, Branka Jemuović	
KREATIVNI TURIZAM KAO ŠANS ZA RAZVOJ RURALNIH PODRUČJA.....	331
Andrijana Mirković Svitlica	

UTICAJ DEMOGRAFSKIH I MIGRACIONIH PROCESA NA LOKALNE SAMOUPRAVE U SRBIJI I REGIONU

ZNAČAJ KREIRANJA MIGRACIONIH PROFILA U JEDINICAMA LOKALNIH SAMOUPRAVA U CILJU OPTIMALNIJEG UPRAVLJANJA MIGRACIJAMA I NJIHOVE INTEGRACIJE U RAZVOJNA DOKUMENTA.....	341
Danica Šantić, Jovana Konjević, Milica Langović	

DEMOGRAFSKE PROMENE I REGIONALNI RAZVOJ SRBIJE	349
Ljiljana Stošić Mihajlović, Marija Mihajlović	

DEMOGRAFSKE PERSPEKTIVE GRADA BANJA LUKE KAO ČINILAC PROSTORNOG RAZVOJA	357
Petar Vasić, Aleksandar Čavić	

UTICAJ UNUTRAŠNJIH MIGRACIJA NA DEMOGRAFSKU ODRŽIVOST NASEOBINSKE MREŽE REPUBLIKE SRPSKE	365
Dragica Delić, Dragana Vidić	

MEĐUZAVISNOST RADNE SNAGE I STRUKTURE KORIŠĆENJA ZEMLJIŠNOG FONDA NA TERITORIJI ZAJEČARSKOG OKRUGA	373
Filip Krstić, Nemanja Josifov ¹ , Marko Sedlak ¹ , Vladimir Malinić ¹	

ANALIZA STANJA I MOGUĆNOSTI RURALNE OBNOVE DEPOPULACIONIH NASELJA U PIROTSKOM OKRUGU	381
Vladimir Malinić, Marko Sedlak, Filip Krstić	

PANDEMIJA VIRUSA COVID-19 KAO OGRANIČAVAJUĆI FAKTOR DEMOGRAFSKOG RAZVOJA LOKALNIH SAMOUPRAVA U SRBIJI	389
Damjan Bakić, Nevena Trnavčević, Vera Gligorijević	

UTICAJ DEMOGRAFSKIH I MIGRACIONIH PROCESA NA LOKALNE SAMOUPRAVE – STUDIJA SLUČAJA OPŠTINE KURŠUMLIJA I PODUJEVO.....	399
Sanja Božović, Danijela Vukoičić	

PROSTORNO I URBANISTIČKO PLANIRANJE NA LOKALNOM NIVOU

MODELING METRO VANCOUVER’S REGIONAL GROWTH PROJECTIONS	409
dr. Sinisa Vukicevic, Nadia Vukicevic, Mia Bojic	

POLYVALENT FACTORS AND ACTIVITIES THAT AFFECT THE QUALITY OF LIFE IN SLOVENIA.....	419
Andrej Gulič	

PELJEŠKI CESTOVNI MOST – PLANSKA INTERVENCIJA U STRUKTURU TURISTIČKOG SEKTORA	427
Dr.sc. Denis Ambruš	

PROJEKAT DANURB+: PROFILISANJE MALIH I SREDNJE VELIKIH GRADOVA U SRPSKOM PODUNAVLJU	435
Aleksandra Đukić, Branislav Antonić, Aleksandar Grujičić, Jelena Marić	
STRATEGIJA „BEOGRAD 2030“	445
dr Vesna Zlatanović-Tomašević	
REVITALIZACIJA BRAUNFILDA KAO FAKTOR REŠAVANJA KOMUNALNO-HIGIJENSKIH PROBLEMA NA TERITORIJI GRADSKOG NASELJA BEOGRAD (SRBIJA)	455
Ivan Samardžić, Goran Anđelković, Irena Blagajac, Ljiljana Mihajlović, Ivan Novković, Uroš Durlević	
SISTEM UPRAVLJANJA OTPADOM KAO NAJZNAČAJNIJI EKOLOŠKI PROBLEM NA PROSTORU GRADA TREBINJA	463
Filipović Dejan, Duškov Ljubica	
STEČENE PLANSKE OBAVEZE KAO DETERMINANTA LOKALNOG RAZVOJA: POSTUPAK USKLAĐIVANJA PROSTORNOG PLANA OPŠTINE TITEL SA PLANOVIMA VIŠEG HIJERARHIJSKOG NIVOVA.....	471
Dušan Ristić, Mirjana Barać, Milena Ivanović, dr Milena Nikolić	
VOLONTERSKE GEOGRAFSKE INFORMACIJE U FUNKCIJI UREĐENJA PROSTORA NA LOKALNOM NIVOU	485
Sanja Stojković, Aleksandar Peulić, Dušica Jovanović	
TRANSFORMACIJA URBANIH PODRUČJA U ENERGETSKI POZITIVNE OBLASTI – PREGLED PROJEKATA SA AMBICIJOM OSTVARIVANJA ENERGETSKI POZITIVNIH OBLASTI.....	493
Bojana Lević, Ljiljana Đukanović	
PROBLEM JAVNIH PARKING MESTA U NOVOBEOGRADSKOM BLOKU 19a.....	501
Milan Mihelić	
ANALIZA RAZVOJA MODERNE ARHITEKTURE U SUBOTICI NA PRIMERIMA NASELJA PROZIVKA I RADIJALAC	509
Dezire Tilinger	
GROBLJA NA TERITORIJI GENERALNOG PLANA BEOGRADA	517
Borka Protić	

PREOBRAŽAJ MALIH GRADOVA U SRBIJI – OD URBANOG PROPADANJA DO NOVOG IDENTITETA

dr Omiljena Dželebdžić¹, dr Nataša Čolić¹, Katarina Majhenšek¹

Apstrakt: U radu se analizira funkcionalno-prostorna transformacija malih gradova u Srbiji u periodu postsocijalističke tranzicije, prihvatajući mišljenje da su mali gradovi na prekretnici demografskog, ekonomskog i socijalnog razvoja. Dok prostorni planeri neprekidno upozoravaju na neophodnost decentralizacije i uravnoteženog regionalnog razvoja, stvarni trendovi pokazuju da mali gradovi gube urbane funkcije, slabe u ulozi centara ruralnog razvoja i suočavaju se sa ubrzanim procesom urbane degradacije. Otuda potreba da se preispita funkcionisanje mreže urbanih centara, sa težištem na treći nivo – opštinske centre, koji se u kontekstu ovog rada svrstavaju u kategoriju malih gradova (prvi i drugi nivo su nacionalni i regionalni centri prema osnovnoj hijerarhiji urbanih centara).

Istraživanje je obuhvatilo ocenu održivosti malih gradova – opštinskih centara u Srbiji, u relaciji sa njihovim tipološkim karakteristikama. U prvom koraku, izdvojeni su pojedini tipovi malih gradova prema veličini, regionalnom položaju, dostupnosti i funkcijama. U drugom koraku, izdvojeni tipovi su analizirani preko odabranih indikatora koji uključuju demografski, ekonomski i socijalni aspekt održivog razvoja. Konačno, kvantitativna analiza razvojnih trendova dopunjena je kvalitativnim studijama slučaja za nekoliko malih gradova u Srbiji. Namera je da se osvetle perspektive i mogućnosti za male gradove, kao i da se prilagode već stečene predispozicije i atraktivnost, kako bi mogli da odgovore savremenim razvojnim izazovima.

Ključne reči: mali gradovi, Srbija, održivost, tipologija, urbane funkcije, transformacija.²

TRANSFORMATION OF SMALL TOWNS IN SERBIA – FROM URBAN DECAY TO NEW IDENTITY

Abstract: The paper discusses urban transformation of small towns in Serbia in the period of post-socialist transition by taking a stand that small towns are at a turning point in terms of demographic, economic and societal development. While spatial planners are bringing the attention to the need for decentralisation and balanced regional development, real trends show that small towns are losing urban functions, have a weakening role as centers of rural development, and face accelerated process of urban decay. These challenges require evaluation of the functional aspects of urban network with the focus on the third level – municipal centres (first and second level refer to the national and regional centers), which

¹ Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Bulevar kralja Aleksandra 73/II, Beograd, omiljena@iaus.ac.rs, natasac@iaus.ac.rs, katarina@iaus.ac.rs.

² Sredstva za realizaciju istraživanja koje je prikazano u ovom radu su obezbeđena od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, ev.br.: 451-03-68/2022-14/ 200006.

are in the context of this paper considered within the category of small towns.

The main aim of the research is to provide an assessment of typological aspects in relation to the sustainability of small towns in Serbia. Firstly, different types of small towns were identified and singled out according to size, regional location, accessibility and urban functions. Secondly, the selected types were analysed by using demographic, economic and social indicators for sustainable development. Finally, quantitative analysis of development trends was complemented by a set of qualitative case studies of several small towns in Serbia. The intention is to shed light on the perspectives and opportunities for small towns, as well as to adjust the indigenous capacities and attractiveness to respond to contemporary development challenges.

Keywords: small towns, Serbia, sustainability, typology, urban functions, transformation.

UVOD

U radu su izneti empirijski nalazi o razvoju i ulozi malih gradova u Srbiji u svetlu promena prostorno-funkcijskih odnosa u mreži naselja u postsocijalističkom periodu. Promena razvojne putanje našeg društva, od socijalističko planske u kapitalističko tržišnu ekonomiju, te sprovedene privatizacije i povlačenje države iz raspodele nacionalnog bogastva, takođe se odražavaju na trendove urbanizacije. Gradovi su se suočili sa gašenjem preduzeća (koja su do tada bila u društvenoj svojini), sa odlivom kvalifikovane radne snage, de-urbanizacijom i nedostatkom infrastrukture. Ovaj šok su posebno osetili manji gradovi pošto su svoj ekonomski razvoj uglavnom bazirali na prerađivačkoj industriji (po pravilu radno-intenzivnoj), koja je održavana i usmeravana državnim sredstvima.

U periodu 1981-2011 ukupan broj stanovnika Srbije (izvan KiM) smanjio se za 542.384 (-7,0%). Kod gradskih naselja broj stanovnika se povećao za 396.269 (+10,2%), od čega kod regionalnih centara i gradova sa preko 50.000 stanovnika za 213.820 (13,7%), dok mali gradovi beleže porast od 43.519 stanovnika (4,4%). Očekivano, najveće smanjenje broja stanovnika je kod opštinskih centara koja nisu gradska naselja (tzv. ostali centri), za 938.653 stanovnika (-24%). Za male gradove ukupni pozitivan rast u posmatranom 30-godišnjem periodu nije bio stalan, već je naglo prekinut i dobio silazni trend već u drugoj dekadi posmatranog perioda. Tako je u periodu 1991-2011.g. broj stanovnika u malim gradovima smanjen za 43.179 (-4,1%), dok je u regionalnim centrima bio usporeniji rast (+4,3%), a najveće smanjenje je zabeleženo kod ostalih opštinskih centara (-19,2%).

Izazovi sa kojim se suočavaju mali gradovi tiču se kako njihove urbane strukture, funkcionalnog uticaja na ruralno zaleđe, ali i uloge i odnosa u mreži urbanih centara na regionalnom nivou (Fertner, et.al, 2015; Servillo, et.al., 2017). Transformacija malih gradova iz centralno planske ka tržišnim uslovima je obično glavna tema istraživanja malih gradova u bivšim socijalističkim zemljama. Relativno novije istraživanje o savremenom razvoju poljskih malih gradova prikazuje razlike između degradiranih i revitalizovanih malih gradova (Krzysztofik et.al., 2015). Za potrebe istraživanja čeških malih gradova razvijen je analitički pristup za ocenu njihove održivosti (Vaishar, et.al. 2016). Taj postupak je u modifikovanom obliku primenjen u ovom radu. Na slovačkim primerima mogu se pratiti novije promene u planiranju i upravljanju malim gradovima (Slavik, 2002).

Istraživanja malih gradova u Srbiji upućuju da su rast ili propadanje malih gradova, kao i veze sa svojim ruralnim zaleđem, često pod jakim uticajem makroekonskih strategija

ili sektorskih prioriteta bez uključivanja prostorne dimenzije (Spasić, Petrić, 2006), ali ističe se važnost demografskog potencijala malih gradova, kao mogućnost za njihovu revitalizaciju i obnovu (Kanazir, 2016).

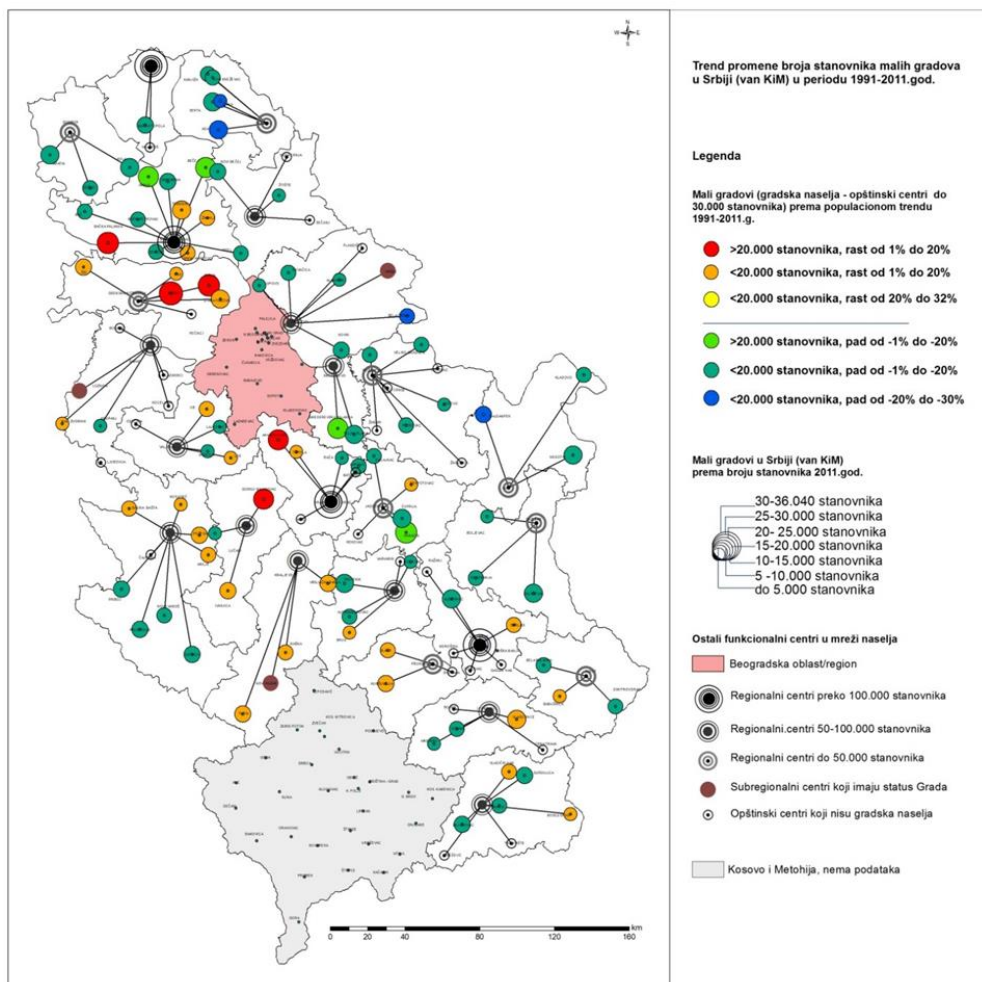
IZDVAJANJE MALIH GRADOVA I DEMOGRAFSKI TRENDOVI

Nije lako definisati mali grad. U evropskim zemljama različiti su pristupi definisanja i retki su primeri da je to zvaničnog određeno (npr. u Slovačkoj i Nemačkoj 5-20.000 stanovnika, u Češkoj i Luksemburgu je 2000 donja granica, u Švajcarskoj i Španiji 10.000). U okviru ESPON Town projekta (2013) za potrebe istraživanja uzeto je da su mali gradovi od 5-50.000 stanovnika, s tim da je potrebna bolja definicija koja će uključiti morfološki, funkcionalni i administrativni pristup (Atkinson, 2019).

U kontekstu ovog rada, "malim gradovima" smatraju se naselja do 30.000 stanovnika, koja su u funkcionalnom pogledu opštinski centri, i koja su statistički svrstana u grupu gradskih naselja (2011.godine). Postavljanje gornje granice za izdvajanje malih gradova je vođeno činjenicom da među gradovima koji nisu regionalni centri postoji praznina u intervalu 30-50.000 stanovnika, kao i da samo jedan opštinski centar ima preko 50.000 stanovnika, koji ima funkcije subregionalnog a ne samo opštinskog centra (Dželebdžić i Jokić, 2014).

Kako bi analiza bila bolje usmerena na problematiku malih gradova, koji su ujedno i opštinski centri, iz analize su isključeni opštinski centri koji nemaju status gradskih naselja, čime su se uvažile okolnosti da oni nemaju elemente urbaniteta (prema kriterijumima koje je usvojila statistička služba), što je bilo polazište ovog istraživanja. To je iziskivalo i da Grad Beograd bude posmatran kao metropolitensko područje i gradska naselja koja su deo teritorije Grada Beograda nisu razmatrana u ovom radu. Iz istih razloga, gradska naselja koja su regionalni centri, sa sadržajima koje podrazumeva regionalni nivo funkcija ili su status gradskih naselja dobili po osnovu nekih drugih funkcija (turistička mesta, rudarska mesta i sl.) nisu bili deo ove analize. Nezavisno od postavljenih uslova analize, zbog nedostatka podataka nije uključen region Kosova i Metohije. Ovim postupkom izdvojena su 92 mala grada u Srbiji, čija je prostorna distribucija u mreži gradova prikazana na sledećoj karti, uporedo sa prikazom demografskog trenda u periodu 1991-2011.god.

Preobražaj malih gradova u Srbiji – od urbanog propadanja do novog identiteta

Karta 1. Trend promene broja stanovnika malih gradova u Srbiji (van KiM), 1991-2011. (izvor: obrada autora)

Pad broja stanovnika je evidentan kod 59 malih gradova (kod pojedinih čak preko -20%), dok je kod 33 grada zabeležen rast (najviše do + 14%). Zbirno se ove promene vide u sledećem prikazu:

Trend	Broj stanovnika 2011., promena 1991-2011.god.	Broj malih gradova	Prikaz na karti
1.	preko 20.000 stanovnika, rast 1-20%	5	●
2.	do 20.000 stanovnika, rast 1-20%	28	●
3.	do 20.000 stanovnika, rast 20-32%	0	●

4.	preko 20.000 stanovnika, pad do -20%	5	
5.	do 20.000 stanovnika, pad do -20%	50	
6.	do 20.000 stanovnika, pad preko -20%	4	
		Σ 92	

TIPOLOŠKI PROFILI MALIH GRADOVA U MREŽI NASELJA

Uloga malih gradova u prostorno funkcionalnoj strukturi mreže naselja je različita što objašnjava razlike u njihovoj održivosti. Cilj tipološkog grupisanja jeste formiranje saznajne baze za ocenjivanje i poređenje gradova, kao i izdvajanje obeležja koja su ilustrativna za pojedine grupe malih gradova. U ovom slučaju, tipološki profili malih gradova su razrađeni kroz pet grupa: 1) prema pripadnosti geografskoj regiji; 2) prema broju stanovnika; 3) prema udaljenosti od regionalnih centara; 4) prema zaposlenosti u privrednim delatnostima; i 5) prema ekonomskim obeležjima. U drugom koraku, dobijeni tipovi su analizirani preko indikatora koji opisuju demografski, ekonomski i socijalni aspekt održivosti (u ovom prikazu, izdvojen je po jedan indikator za svaki aspekt). Glavno pitanje istraživanja je da li indikatori održivosti pokazuju povezanost pojedinih tipova malih gradova. Sumarni pregled rezultata prikazan je u sledećoj tabeli.

Tabela 1. Sumarni pregled tipova malih gradova prema indikatorima održivosti
(izvor: obrada autora)

Indikatori održivosti Tipološka pripadnost	Broj malih gradova	Demografske promene malih gradova, u % (1991/2011)	Broj nezaposlenih lica na 1000 stanovnika u opštini (2017)	Udeo visoko obrazovanog stanovništva u opštini (2011)
Prema geografskoj regiji*	92			
I Panonska oblast (makroregija)	59			
1) Vojvodina (mezoregija)	32	-4,7	85	8,2
2) Peripanonska Srbija (mezoregija)	27	-3,1	94	8,0
II Planinsko kotlinska oblast (makroregija)	33			
3) Istočna Srbija (mezoregija)	10	-9,5	100	8,0
4) Južna Srbija (mezoregija)	13	-13,8	147	7,8
5) Jugozapadna Srbija (mezoregija)	10	-4,3	145	7,4
Prema veličini	92			
1) <10.000 stanovnika, najmanji mali gradovi	56	-7,2	98	6,9
2) 10-20.000 stan., mali gradovi srednje veličine	27	-8,0	113	8,4
3) 20-30.000 stanovnika, veći mali gradovi	9	0,7	95	9,5

Preobražaj malih gradova u Srbiji – od urbanog propadanja do novog identiteta

Prema pristupačnosti	92			
1) Mali gradovi najbliži regionalnim centrima (<30 min)	47	-6,4	103	7,9
2) Mali gradovi u blizini reg. centara (30-45 min)	22	-3,6	83	8,3
3) Mali gradovi na srednjoj udaljenosti (45-60 min)	8	-2,8	95	7,9
4) Udaljeni mali gradovi (60-75 min)	6	-9,9	132	7,3
5) Dosta udaljeni mali gradovi (>80 min)	9	-9,8	167	7,8
Prema zaposlenosti u II grupi delatnosti **	92			
1) <500 zaposlenih u grupi II	8	-5,8	127	7,3
2) 500-1000 zaposlenih u grupi II	20	-7,3	117	6,7
3) 1000-5000 zaposlenih u grupi II	59	3,6	106	8,0
4) 5000-10000 zaposlenih u grupi II	5	7,8	64	9,7
Prema ekonomskim obeležjima ***	92			
1) Poljoprivredni mali gradovi	36	-7,2	98	7,1
2) Industrijski mali gradovi	46	-2,3	97	8,5
3) Mali gradovi društvenih usluga	10	-23,9	172	8,4

* Grupisanje malih gradova prema geografskoj regiji urađeno je prema J.Đ.Marković (Regionalna geografija SFRJ, 1980): Vojvodina (mezoregija) obuhvata subregije: Banat, Bačka, Srem; Peripanonska Srbija (mezoregija) obuhvata subregije: Posavska Srbija, Podrinjska Srbija i Podgorina, Zapadno Pomoravlje, Šumadija (s tim što se u ovom radu nije uključila Beogradska mikroregija), Veliko Pomoravlje, Stig i Braničevo; Istočna Srbija (mezoregija) obuhvata subregije: Karpatska Srbija, Balkanska Srbija; Južna Srbija (mezoregija) obuhvata subregije: Južno Pomoravlje, Vlasina i Krajište, Topličko-Jablanički kraj; Jugozapadna Srbija (mezoregija) sa subregijom Stari Vlah i Raška; bez podataka za Kosovo i Metohiju.

** Broj zaposlenih je iskazan kroz četiri grupe delatnosti: I grupa – poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo; II grupa – rudarstvo, prerađivačka industrija, građevinarstvo, snabdevanje energijom, vodom, gasom, upravljanje otpadnim vodama; III grupa – trgovina, usluge smeštaja i ishrane, informisanje, stručne i naučne delatnosti, ostale uslužne delatnosti; IV grupa – državna uprava, obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita, umetnost, zabava i rekreacija.

*** Izdvojeno prema preovlađujućoj grupi delatnosti po zaposlenosti, mereno u odnosu na nacionalni proseka

(Napomena: Pri analizi rezultata iz prethodne tabele treba imati u vidu koliki je broj malih gradova sa istim obeležjima u tipološkoj strukturi, te se kod tumačenja rezultata mora biti obazriv.)

Može se zaključiti da postoje određeni odnosi između tipova malih gradova i pokazatelja održivosti. Većina odnosa je bila očekivana, dok su neki od njih manje ili više iznenađujući. Rezultati analize ukazuju na to da su najodrživiji oni mali gradovi koji se nalaze između Beograda i Novog Sada, sa natprosečnom zaposlenošću u II grupi delatnosti. Slične trendove pokazuju i gradovi koji su na srednjoj udaljenosti od regionalnih centara,

a koji su nastavili preduzetničku i poslovnu aktivnosti tokom čitavog tranzicionog perioda. Mali gradovi na srednjoj udaljenosti od regionalnih centara sa natprosečnom zaposlenošću u poljoprivredi manifestuju neku prosečnu kategoriju. S druge strane, najmanje održivi u mali gradovi daleko od regionalnih centara sa natprosečnim stepenom nezaposlenosti. Slično je i sa gradovima koji imaju natprosečnu zaposlenost u sektoru društvenih usluga, što je posledica niske privredne aktivnosti i visoke stope nezaposlenosti u privredi. Njihova perspektiva je razvoj nove glavne funkcije, pa će i budućnost ovih malih gradova verovatno biti drugačija.

KVALITATIVNA OCENA ODRŽIVOSTI MALIH GRADOVA – STUDIJE SLUČAJA

Identifikovani trendovi urbanog razvoja malih gradova, u sklopu istraživanja, dopunjuju se kroz kvalitativnu ocenu transformacije prostorne strukture gradova. Ovde su izdvojeni rezultati za gradove Temerin, Gornji Milanovac i Lebane. Kao i većina gradova u Srbiji, u periodu višedecenijske tranzicije, ovi gradovi su suočeni sa ekonomskim, demografskim i ekološkim izazovima, što se odrazilo na kvalitet življenja i urbani identitet, kao i politike lokalnog razvoja.

Temerin (19216 stanovnika), pripada subregiji Bačka; udaljen od regionalnog centra manje od 30 min.; 2705 zaposlenih u II grupi delatnosti; spada u grupu industrijskih gradova. Prema izabranim indikatorima, ovaj grad beleži porast broja stanovnika za 15,9% u periodu 1991/2011, pri čemu je znatno manji rast u periodu 2002/11 od 2,3%; u 2017.g. ima 60 nezaposlenih lica na 1000 stanovnika, dok je 10,4% stanovništva opštine sa višim i visokim obrazovanjem. U svakom pogledu, Temerin je iznad izmerenih prosečnih vrednosti indikatora za pojedine tipološke grupe u koje se svrstava.

Slika 1. Temerin
(<https://sr.m.wikipedia.org>)

U urbanističkom smislu, naselje pripada grupaciji planski organizovanih vojvođanskih naselja srednje veličine, u kome danas dominira funkcija stanovanja, o čemu govori veliki broj dnevnih migracija, što je i razumljivo zbog blizine Novog Sada. U morfologiji grada može se ispratiti urbana transformacija bez remećenja nasledjene urbane matrice i bez širenja građevinskog područja. Dalji urbani razvoj, prema planskim dokumentima, uvažava urbani identitet i ambijentalne vrednosti, uz prepoznavanje novih elemenata atraktivnosti mesta (uključujući stanovanje), čime se očekuje postizanje demografske revitalizacije šireg područja.

Gornji Milanovac (24216 stanovnika), pripada mezoregiji Peripanonska Srbija (subregija Sumadija); udaljen od regionalnog centra manje od 30 min.; u II grupi delatnosti je 5720 zaposlenih; spada u grupu industrijskih gradova. Prema izabranim indikatorima, ovaj grad beleži porast broja stanovnika za 8,0% u periodu 1991/2011, pri čemu 1,0% u periodu 2002/2011; na nivou opštine je 62 nezaposlenih lica na 1000 stanovnika (2017.god.), dok je 11,3% stanovništva sa višim i visokim obrazovanjem (2011.god.). U odnosu na prosečne vrednosti indikatora po tipološkim grupama, grad pokazuje znatno više vrednosti, a istovremeno se pripadajuće tipološke grupe rangiraju bolje od ostalih.

Slika 2. Gornji Milanovac
(<https://commons.wikimedia.org>)

Preobražaj malih gradova u Srbiji – od urbanog propadanja do novog identiteta

U periodu tranzicije održana su neka stara i osnovana nova preduzeća i preduzetničke radnje, najviše u prerađivačkom sektoru, trgovinskim i uslužnim delatnostima. Orijentacija je na profitabilnim proizvodnim programima i spoljnotrgovinskom poslovanju. U urbanoj matrici grada teži se zaokruživanju građevinskog područja, zoniranju i urbanizaciji obodnih delova grada.

Lebane (9272 stanovnika), pripada mezoregiji Južna Srbija (subregija Topličko-Jablanički kraj); udaljen od regionalnog centra manje od 30 min.; u II grupi delatnosti je 654 zaposlenih; spada u grupu Mali gradovi društvenih usluga. Prema izabranim indikatorima, ovaj grad beleži pad broja stanovnika za -2,7% u periodu 1991/2011, pri čemu je u periodu 2002/2011 pad broja stanovnika -7.3%; na nivou opštine je 235 nezaposlenih lica na 1000 stanovnika (2017. god.), dok je 7,9% stanovnika sa višim i visokim obrazovanjem (2011.god.). Pored toga, dominantna zaposlenost je u oblasti društvenih delatnosti (administracija i uprava, obrazovanje, i dr.), što je posledica ukupne nedovoljne zaposlenosti i nedovoljne privredne razvijenosti, a ne rezultat višeg društvenog standarda lokalne zajednice. Karakteristično je da Lebane pripada tipološkim grupama sa relativno nepovoljnim trendovima, i dodatno pokazuje niže vrednosti indikatora od prosečnih unutar svake tipološke grupe.

Slika 3. Lebane
(<https://www.infocentarjug.rs>)

Urbanističko planiranje grada, prema važećim planskim dokumentima, stavlja težište na uređenje centralne zone grada, uz realizaciju saobraćajnog rasterećenja i uređenja rečnih obala u funkciji urbane atraktivnosti. Izvan centra grada insistira se na zaokruživanju postojećih zona stanovanja, opremanju zona nedostajućim sadržajima i formiranju lokalnih centara.

ZAKLJUČAK

Uzimajući u obzir uočene tendencije urbanog razvoja čini se da egzistencija malih gradova nije ugrožena u bliskoj budućnosti. Pitanje je da li će se zadržati karakter i funkcije malih gradova. Utisak je da postoji izvesna zavisnost pokazatelja održivosti i položaja malih gradova u sistemu naselja, te da je blizina i pristupačnost regionalnih centara važna za razvoj malih gradova uopšte. Mali gradovi koji su važni centri ruralnog zaleđa i u budućnosti će zadržati svoj urbani karakter, uprkos mogućem smanjenju broja stanovnika. Ipak, takvi gradovi se suočavaju sa gubitkom administrativnog statusa, što posledično vodi gašenju mnogih urbanih funkcija, pa ostaje pitanje modaliteta očuvanja njihovog identiteta. Slično se odnosi na periferne male gradove, koji mogu biti uspešni zahvaljujući međuregionalnoj saradnji s evropskog stanovišta, kao odgovor na uspostavljene odnose u mreži naselja, gde se njihova uloga deklarirala kao periferna. Konačno, iako teoretski neka zavisnost postoji, ali je teško merljiva, aktivnost lokalnih aktera i drugi pojedinačni faktori trebalo bi da igraju svoju ulogu u očuvanju ili izgradnji identiteta malih gradova.

LITERATURA

Atkinson, R. (2019). The Small Towns conundrum: What do we do about them? *Regional Statistics*, Vol. 9. Issue 2, pp. 3-19.

Dželebdžić O., Jokić V. (2014) Pravilo „reda veličine“ naselja u Srbiji – prilog za ocenu policentričnosti prostornog razvoja. U: *Obnova strateškog prostornog mišljenja, istraživanja i upravljanja u Srbiji-knjiga2*, IAUS, pos.izd.74, str.138-154.

Fertner, C., Herslund, L., Groth, N., Agerving Carstensen, T. (2015). Small towns resisting urban decay through residential attractiveness: findings from Denmark. *Geografisk tidsskrift, Danish journal of geography*, 115, 2, pp. 119-132.

Kokotović Kanazir, V. (2016). Mali gradovi - demografski potencijal Srbije. Geografski institut "Jovan Cvijić", Pos.izd.90. Beograd.

Krzysztofik, R., Dymitrow, M., eds. (2015). Degraded and restituted towns in Poland. Göteborg: University of Gothenburg.

Servillo, L., Atkinson, R., Hamdouch, A. (2017). Small and medium-sized towns in Europe: conceptual, methodological and policy issues. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*.

Slavík, V. (2002). Small Towns of the Slovak Republic within the transformation stage. In: Matlovič, R., Žigrai, F.: *Wandel der regionalen Strukturen in der Slowakei* (pp. 146-154). Prešov: Prešovská univerzita.

Spasić, N., Petrić, J. (2006). The role and development perspectives of small towns in Central Serbia. *Spatium* 13, pp.8-15. Belgrade

Vaishar, A., Zapletalová, J., Nováková, E. (2016). Between urban and rural: sustainability of small towns in the Czech Republic. *European Countryside*, 4, p. 351-372.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

711.1:352.078(082)

711.4:352.078(082)

НАУЧНО-стручни скуп са међународним учешћем Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља (9 ; 2022 ; Београд)

Deveti naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem Lokalna самоуправа u planiranju i uređenju prostora i naselja, Beograd, jun 2022. / organizuju Asocijacija prostornih planera Srbije ... [et al.] ; urednici Velimir Šećerov ... [et al.]. - Beograd : Asocijacija prostornih planera Srbije : Univerzitet, Geografski fakultet, 2022 (Beograd : Planeta print). - 525 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 200. - Str. 11: Uvodna reč / urednici. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-6283-125-5 (GF)

а) Просторно планирање -- Зборници б) Урбанистичко планирање -- Зборници в) Локална самоуправа -- Зборници

COBISS.SR-ID 68828681